

УДК 314.15-054.57

ДИНАМІКА Й ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕМІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ З УКРАЇНИ У 90-х рр. ХХ ст.

Людмила Хрящевська

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Україна, 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24
e-mail: Ludahryashev30@gmail.com

У другій половині ХХ ст. процес міграції населення активізувався у всьому світі і, зокрема, в Україні. У нашій державі сьогодні спостерігається підвищення уваги до вивчення процесів еміграції, що пов'язано з виїздом із країни молодих людей, висококваліфікованих фахівців і фахівців середнього рівня.

Актуальність теми дослідження пояснюється передусім об'єктивними процесами, які відбуваються в українському суспільстві, масштабами тих перетворень, які мали місце в останні десятиліття ХХ ст. і які призвели до якісної трансформації всієї соціально-політичної системи. За таких умов процес міграції набув якісно нових ознак. На особливу увагу заслуговує саме еміграційний аспект міграційного процесу. Оскільки він кількісно (з 1994 р.) переважає імміграцію.

Дослідження еміграційних процесів у суспільстві є важливим як у теоретичному, так і практичному аспектах. На відміну від традиційних західних досліджень еміграційних процесів, у вітчизняній науці ця проблема залишається малодослідженою.

Значну увагу питанням еміграційних настроїв, перспектив їх реалізації приділяли В. Євтух [2], О. Малиновська [6], Ю. Римаренко [9], М. Романюк [10], А. Шлепаков [12] та інші. Саме зростання масштабів еміграційного процесу та його вплив на соціальні процеси, які відбуваються в українському суспільстві, потребує детального вивчення, оскільки ці аспекти поки що перебували поза увагою дослідників.

Масштаб і складність міграцій, які спостерігались після 1990-х років, на теренах України не були зафіксовані раніше, а їх наслідки перевершили всі сподівання. Виїзд населення у більш розвинуті та багаті країни, у першу чергу висококваліфікованих спеціалістів, змусив говорити про «відтік мізків».

Виїзд з території незалежної України з різних, передусім соціально-економічних причин у 1990-ті роки, порівняно великої кількості громадян на тимчасове або постійне проживання за кордон отримав назву четвертої хвилі української еміграції [6, с. 73].

Головною ознакою міграцій між Україною та державами СНД та Балтії після розпаду єдиної держави було зменшення чисельності мігруючого населення. На початку 1990-х рр. міграційний обіг був практично вдвічі меншим від середнього показника для попереднього десятиліття і не перевищував 700 тис. на рік [6, с. 73].

Аналізуючи, зовнішні переміщення населення у сучасний період, О. Малиновська виокремлює три періоди у розвитку міграцій. Вона визначає їх у відповідності до обсягів, спрямованості та результатів міграції. Перший з них охоплює 1991-1993 рр., другий – 1994-1998 рр., третій починається 1999 р. і триває досі [5, с. 75]. Погоджуючись із такою періодизацією, зазначимо, що відповідно відбувалась динаміка і соціальних чинників, які обумовлювали еміграційний процес у ці періоди.

Перший період характеризується бурхливим протіканням міграційних переміщень, наявністю стресової міграції, спричиненої розпадом раніше єдиної держави, загостренням внутрішньополітичної ситуації в інших нових незалежних державах, аж до виникнення у деяких з них збройних конфліктів. Він відрізнявся значним додатнім міграційним сальдо, найбільшим у 1990-1992 рр. (+288,1 тис.), завдяки чому населення України продовжувало зростати, незважаючи на негативні показники природного приросту [6, с. 76].

Другий період почався у 1994 р. і тривав по 1998 р. Він характеризувався зміною інтенсивності, спрямованості та балансу міграційних потоків. Відбувалося характерне різке зменшення чисельності тих, хто в'їхав до України з колишніх республік СРСР при збереженні (а в окремі роки навіть певне збільшення) чисельності тих, хто виїхав, у результаті чого формувалося від'ємне для України сальдо міграції (1994 р. досягло -91,6 тис. осіб). Всього за п'ять років з України до країн СНД та Балтії вибули понад 900 тис. осіб, натомість прибули лише 630 тис. або вдвічі, ніж за три попередні роки першого з розглянутих періодів [8, с. 8].

Через глибоку економічну кризу, пік якої припав на 1995 р., зменшилася привабливість

України для іммігрантів. Основна маса тих, хто бажав повернутися на етнічну батьківщину уже незалежних держав здійснили свій намір.

Несприятлива економічна ситуація спонукала частину громадян України шукати кращих умов життя за кордоном. Зокрема, значна частка емігрантів упродовж 1994-1998 рр. вибули до Росії (636 тис. осіб за п'ять років або 70% тих, хто виїхав у пострадянські країни), де економічне становище було кращим, заробітна плата та життєвий рівень вищими, умови підприємництва сприятливішими.

Таким чином, втрати населення за рахунок виїзду до Росії у 1994-1998 рр. сягали 366 тис. осіб, від'ємне для України сальдо міграції становило у 1994-1998 рр. 273 тис. осіб [8, с. 9].

Протягом третього періоду – 1999-2002 рр. середньорічний міграційний обіг продовжував зменшуватися і був на третину меншим, ніж 1998 р. Однак, якщо показник вибуття з України зменшився у 1999 р. порівняно з 1998 р. на 37,3%, у 2000 р. на 44,2%, у 2001 р. – на 47,3%, зменшення обсягів прибуття було не таким стрімким.

Оскільки більшість мігрантів, як і раніше, переміщувались між Україною і Росією, на результат міграції передусім вплинуло зменшення чисельності осіб, що виїхали до Росії (порівняно з 1998 р. на 37,6% у 1999 р., 43,1% – у 2000 р., 44,8% – у 2001 р.). Від'ємне міграційне сальдо зменшилося у 1999 р. більш ніж у 6 разів, порівняно з попереднім роком і становило лише 5,5 тис. осіб. 2000 р. воно знову дещо зросло та досягло 13,1 тис. осіб, проте залишалося на 62% меншим, ніж 1998 р.; у 2001 р. результатом міграції було від'ємне сальдо – 19,5 тис. осіб.

Загалом, міграція третього періоду характеризується стабілізацією на досить низькому рівні. Потенціал репатріації практично вичерпався, зникли джерела вимушеної міграції, жителі нових незалежних держав адаптувалися до нових суспільних реалій, вирішальним фактором переселення стали соціально-економічні умови, працевлаштування, підприємство, а також сімейні обставини. Основними чинниками міграції за таких умов, стали економічні.

У роки перебудови «залізна завіса», яка відокремлювала нас від світу, поступово почала підніматися. Штучні обмеження на шляху воз'єднання сімей було ліквідовано. Скорочено перелік обставин, за наявності яких людині могли відмовити у праві переїхати до іншої країни. Більше того ті, кому відмовили, отримали можливість захищати свої права.

З лібералізацією виїзду еміграція почала швидко зростати, про що свідчать офіційні да-

ні. Так, якщо у 1987 р. відділи віз і реєстрації МВС видали громадянам України лише 5,4 тис. дозволів на виїзд на постійне місце проживання за кордон (серед них для виїзду в Ізраїль 3 тис.), то у 1988 р. уже 13 тис., або у два рази більше, у 1989 р. – 36,5 тис., майже у сім разів більше. Рекордне число дозволів було видано у 1990 р. Воно досягло 73 тис. (в Ізраїль – 68 тис.). Разом з батьками були оформлені документи для виїзду понад 22 тис. дітей. Таким чином, загальна чисельність емігрантів перевищила 95 тис. чоловік [12, с. 319].

У 1991 р. виїзд з України дещо зменшився. Було видано (разом з дітьми) 69,3 тис. дозволів (в Ізраїль – 48 тис.). Частина з них так і не була використана. Еміграція уповільнилась внаслідок «війни у затоці» та пов'язаного з нею загострення міжнародної ситуації. Як і раніше, основна маса мігрантів (70%) виїздила в Ізраїль. Однак істотно збільшився виїзд до США (разом з дітьми – 15,3 тис. чол.), ФРН – 2,1 тис. чол., тобто у дві країни разом майже четверта частина усіх емігрантів. У 1992 р. нові тенденції стали більш виразними. Кількість виданих дозволів зменшилась – 44,3 тис. (разом з дітьми), з яких в Ізраїль прямувало менше третини, тоді як до США, ФРН – переважна більшість [12, с. 320].

У 1992-1999 рр. щорічна офіційна еміграція у країни далекого зарубіжжя знаходилась у межах 45-50 тис. чол. щорічно. У ній чітко прослідковувалась дія етнічного чинника еміграції. Зокрема, потрібно виокремити еміграцію євреїв, німців і греків. З 1987 по 2000 рр. в Ізраїль виїхало біля 300 тис. осіб, до ФРН за цей період виїхало більш як 70 тис. чол. (більшість з них німці та євреї), у Сполучені Штати Америки: 60-70 тис. чол. Якісні характеристики цієї категорії людей – освітні, професійні, вікові – значно вищі середніх для населення країни [1, с. 53].

Загалом, динаміка еміграції мала наступний вигляд: у 1991 р. закордон вибуло 310 тис. осіб, у 1992 р. число тих, що вибули, зменшилось і склало 276 тис. осіб, потім їх чисельність знову почала зростати: у 1993 р. – до 294 тис., 1994 р. – до 328 тис. (це був рекордний виїзд населення України за 1991-1999 рр.), а потім чисельність почала зменшуватись: 1995 р. – до 270 тис., 1996 р. – до 261 тис., 1997 р. – до 204 тис., 1998 р. – до 149 тис., 1999 р. – до 111 тис. Зменшення еміграції у країні було пов'язане із загальним падінням міграційного обороту населення. Самий великий обмін населенням в Україні у ці роки відбувався з Росією [1, с. 54].

Якщо за дев'ять років до України на постійне місце проживання прибуло 2 млн. 153 тис.

840 чол., то з країни вибуло закордон на постійне місце проживання 2 млн. 202 тис. 395 чол. А за тенденціями переміщення населення останніх років, починаючи з 1994 р., еміграція перевищує імміграцію [1, с. 54].

Виходячи з даних державної статистики про еміграцію за перше півріччя 1993 р. можна стверджувати, що її напрям остаточно переорієнтувався на Захід. З 19,7 тис., що виїхали за цей проміжок часу на постійне проживання закордон, до США вирушили 45%, ФРН – 11%.

За даними статистики на 1994 рік, що опубліковані у Демографічному щорічнику України [8, с. 88-95] спостерігалась наступна ситуація. Загальна кількість вибулих з країни складала 345924 чол. Серед них основна маса емігрувала до країн Європи (271875 чол.), що складає 78% всіх мігруючих закордон. До Російської Федерації мігрувало 241255 чол. що склало 69,7%. Загалом до країн СНД вирушило 77,7% всіх вибулих із країни, до США – 5,4%.

Отже, 1994 р. був переломним у тому розумінні, що обсяги еміграції перевищили обсяги імміграції. Основні напрямки еміграції були спрямовані у країни Європи та СНД. Великий відсоток міграції українців до Росії пояснюється тим, що на той час у Росії економічна ситуація була відносно кращою порівняно з ситуацією в Україні. Але порівняно з попередніми роками, саме у 1994 р. вперше результат міграції між Україною та колишніми радянськими республіками був негативним і складав 91,1 тис. чол. У результаті обміну населенням з Росією Україна втратила 124,4 тис. [8, с. 95].

У 1995 р. сальдо міграції залишалось від'ємним порівняно з попереднім роком, проте значно зменшилось – 42,5 тис. чол. Його від'ємне значення сформувалося завдяки виїзду до Росії (а також з усіма іншими колишніми радянськими республіками, крім Росії та Білорусії сальдо міграції залишалось позитивним). Проте, втрати України через виїзд до Росії у порівнянні з 1994 р. у зв'язку з нестабільністю політичної ситуації у сусідній країні, були значно меншими – 72,8 тис. чол.

У міграційних процесах, які відбувалися у 1996 р., продовжували діяти тенденції, що намітилися у попередні роки. Кількість прибулих до України продовжувала зменшуватися. У порівнянні з попереднім роком зменшилася також кількість вибулих з України. За несприятливих економічних обставин все менше і менше людей вдавались до переселень. Однак, переважання виїзду над в'їздом було досить значним – 69,9 тис. осіб. Тобто у 1996 р. від'ємне сальдо міграції між Україною та колишніми радянськими республіками переважало більше ніж на третину порівняно з

1995 р.

Після 1996 р. починається стійке зниження загальної кількості емігруючих з країни. Проте, це зниження рівня міграції відображає не зниження рівня еміграційних настроїв, а падіння загального обороту міграції (тобто імміграції та еміграції). Тенденція зменшення річного міграційного сальдо характерна не лише для України, але і для інших країн СНД. Ця тенденція з'явилася після 1993 р. Так, якщо у 1994 р. з України виїхало 328,3 тис. чол., то у 1999 р. 110,6 тис. чол., тобто спостерігалось зниження еміграції у три рази.

Аналізуючи обсяги та спрямованість основних потоків емігрантів з України слід зазначити, що за 1993-1998 рр. найбільшого поширення еміграція громадян України набула до Росії, куди за цей період виїхало 1 млн. 2914 чол.; до Ізраїлю, чисельність емігрантів склала 115827 чол., США, куди вибуло 85762 чол. та Німеччини до якої емігрувало 58292 українських громадян. Серед інших країн куди виїхала чимала кількість громадян України на постійне місце проживання – це Білорусь (47,8 тис. чол.), Молдова (43,0 тис. чол.), Казахстан (19,2 тис. чол.), Узбекистан (11,1 тис. чол.), Канада (7,3 тис. чол.), Польща (3,9 тис. чол.), Угорщина (3,8 тис. чол.), Вірменія (3,2 тис. чол.), Австралія (2,8 тис. чол.) й інші країни [11].

Найбільша кількість емігрантів вибула з України у 1994 р., а у період 1994-1998 рр. майже кожного року має місце тенденція до зменшення обсягу еміграції населення України практично до всіх країн СНД і Балтії, а також до Ізраїлю, США та більшості країн Європи. Кількість громадян України, які переїхали на постійне проживання до Російської Федерації, зменшилась. До Ізраїлю – з 21,7 тис. чол. у 1994 р. до 18,2 тис. чол. у 1998 р., США – з 17,3 тис. чол. до 12,8 тис. У той час як простежується тенденція до збільшення кількості емігрантів з України до Німеччини (з 8,0 тис. чол. у 1993 році до 11,5 тис. чол. у 1998 р.) [11].

За основними напрямками міграції пріоритет залишався за країнами СНД – до них від'їздить більшість емігрантів з України – 55% у 2000 р. [7].

Серед країн далекого зарубіжжя поділ відбувається наступним чином. Більша частина мігрантів, як і в попередні роки, від'їжджає до Німеччини. Відсоток мігрантів до цієї країни є досить вагомим навіть у порівнянні із загальною кількістю емігрантів і складає 11,5% у 2000 р. До американського континенту прямує близько 11,2 у 2000 р. Слід зазначити, що більша частка тих, хто виїздить до Америки прямує саме до Сполучених Штатів Америки.

Досить суттєвим залишається відсоток мігрантів від'їжджаючих до Ізраїлю. І незначна частина від'їжджаючих до країн Африки, Австралії й Океанії [7].

Крім вичерпання ресурсів етнічної еміграції, обмежувальної політики країн в'їзду, така ситуація обумовлена також можливістю реалізації права на вільне пересування, що створило умови досягнення основної мети еміграції – підвищення доходів через тимчасові заробітчанські поїздки за кордон.

Хоча великі масштаби еміграції з України певною мірою і свідчать про демократизацію державного устрою, коли кожна людина може виїхати з країни, обрати місце проживання за власним бажанням, однак цей факт одночасно вказує і на тривожні явища. Значна частина суспільства не може себе реалізувати на своїй батьківщині та вимушена її залишити. Це призводить до суттєвих суспільних втрат (економічних, політичних, соціальних, культурних психологічних і моральних).

Головною причиною зростання обсягів еміграції в Україні стала соціально-економічна криза, а також політична криза, оскільки ні влада, ні Президент не запропонували чіткої, зрозумілої всьому населенню програми виходу з цього становища. Тому втративши надію реалізувати свої власні можливості в Україні, громадяни залишають її межі.

У геополітичному плані еміграція з країни розділилась на два основних потоки: північно-східний і західний. Перший – це в основному трудова міграція до країн СНД, а точніше – до Росії. Другий – це країни Центральної та Західної Європи: Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія, Німеччина, Франція, Італія, Іспанія й інші.

Точну кількість українських емігрантів у світі визначити дуже важко. Дані Держкомстату повідомляють, що за 1992-2000 рр. – це 640 тис. українців [7].

Яким чином розподіляється еміграційний потік трудових мігрантів дослідити складно. Відомо, що лідерами за кількістю українських заробітчан «нової хвилі» є країни Західної Європи – Італія та Португалія. Деяко поступаються їм за цим показником «лідери» попередніх років – Чехія, Польща, Росія, США та Канада. Усе частіше українці виїжджають до Великобританії.

Отже, у зв'язку зі складною економічною ситуацією у 1994 р., імміграція різко зменшилася. Проте, почав зростати еміграційний потік з України, у результаті чого держава втратила протягом року понад 90 тис. осіб. З певною стабілізацією економічної ситуації, появою ознак її покращення, еміграція до країн

СНД і Балтії, насамперед до Росії, поступово зменшувалася і 2000 р. становила лише 20% від рівня 1994 р. Завдяки цьому (хоча обсяги імміграції з країн регіону також зменшувалися, проте значно повільнішими темпами) в останні роки досягнуто приблизного паритету в обміні населенням з країнами СНД та Балтії. Різниця між в'їздом і виїздом за 1991-2000 рр. є для України позитивним сальдо і становить майже 300 тис. осіб [3, с. 253].

Щодо міграційного потоку між Україною та країнами так званого «старого» зарубіжжя, то він однозначно негативно позначається на демографічній ситуації, щонайперше спричиняє для України втрату населення. Упродовж 1991-2000 рр. туди виїхало понад півмільйона осіб. Країнами призначення для емігрантів з України залишаються, у першу чергу, Ізраїль, а також США та Німеччина.

Економічні труднощі перехідного періоду викликали значну тимчасову міграцію громадян України за кордон з метою працевлаштування. Трудова міграція стала важливим джерелом доходу багатьох сімей, дієвим засобом боротьби з бідністю, зменшення напруги на ринку праці, одним із чинників утворення дрібного бізнесу та формування середнього класу. Ці обставини, зокрема масштаби виїзду на заробітки за кордон, які оцінюються спеціалістами у 2-5 млн. осіб [4], обумовили велике суспільне значення трудової міграції українських громадян.

У нинішньому міграційному бутті України переважають песимістичні настрої, які пов'язані в основному з негативними міграційними тенденціями, кризовими явищами, недосконалістю українського міграційного законодавства. Проте заради об'єктивності слід зазначити і про певні позитивні аспекти міграційних процесів у нашій державі. По-перше, в умовах сьогодення зросла свобода особистості у виборі власних стратегій переміщення як всередині країни, так і за кордон. По-друге, зруйнування «залізної завіси», котра мала місце і була визначальною у міграційній політиці колишнього СРСР, та заборон на в'їзд і виїзд, дали можливість будь-якій особі вільного виїзду до іншої країни, що само по собі стало привабливою спокусою для багатьох людей у пошуках кращої долі в інших країнах. По-третє, умови жорсткої економічної кризи та високого рівня безробіття підштовхують десятки тисяч людей в Україні до пошуку можливості краще облаштувати своє життя та членів своєї родини. І у цьому сенсі така можливість з'явилася вперше за декілька останніх десятиріч.

Отже, ситуація, яка склалась у країні після

отримання незалежності, була досить складною, і ті соціальні й економічні передумови, що склались, визначали характер і зміст міграційних процесів. Зокрема, нестабільна політична й економічна ситуація, спонукали до можливих шляхів її вирішення як на особистому так і на груповому рівнях. Вихід знаходили в еміграції до інших країн із кращими соціально-політичними умовами. Крім того, за період часу від утворення незалежної держави до сьогодні ситуація змінювалась. Спостерігалась певна динаміка у соціальних детермінантах еміграції.

У процесі подальших досліджень потрібно розкрити сутність сучасної міграційної ситуації в Україні, що надасть можливість вдосконалити способи здійснення регулювання міграційними процесами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вивчення впливу зовнішньої міграції 1991-1996 рр. на зміни етнічного складу населення України та її регіонів. Жовтень 1998 / Уклад.: М.О. Шульга; Представництво МОМ в Україні. Київ, 1998. 95 с.
2. Євтух В. Про національну ідею, етнічні меншини, міграції. Київ: Стило, 2000. 236 с.
3. Євтух В.Б., Трошинський В.П., Галушко К.Ю. та ін. Ет-

носоціологія: терміни та поняття. Навчальний посібник. Київ: Видавництво УАННП «Фенікс», 2003. 280 с.

4. Коваленко Б. Про шляхи розв'язання проблем нелегальної міграції в Україні // Біженці та міграція: український часопис права і політики. 1998. № 2. Том II. С. 61-64.
5. Малиновська О.А. Міграції мовою статистики // Проблеми міграції: Укр. інформ. аналіт. журн. 1997. № 1 (2). С. 8-14.
6. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2004. 236 с.
7. Міграція населення України у 2000 році // Державний комітет статистики України; Відповідальні за випуск Стельмах Л.М.; Задюченко Л.В. Київ, 2001. 425 с.
8. Населення України, 1994 рік: демографічний щорічник / Держкомстат України, Управління статистики населення. Київ, 1995. 543 с.
9. Римаренко Ю. Міграційне буття в контексті поліетнічності // Біженці та міграція: український часопис права і політики. 1998. № 1. Том II. С. 17-25.
10. Романюк М.Д. Міграції населення України за умов перехідної економіки: методологія і практика регулювання. Львів: Світ, 1999. 290 с.
11. Спів О. Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) // Релігійно-інформаційна служба України. URL: http://www.risu.org.ua/ukr/major Religions/religioznavstvo/religstudy/spys_pizniiprotestanty/
12. Шлепаков А.М., Малиновська О.А., Пінчук О.М. Еміграція населення України: соціально-економічні аспекти та можливі наслідки / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ, 1993. Вип. 17. 52 с.

Хрящевська Людмила Динаміка й основні напрямки еміграційних потоків з України У 90-х рр. ХХ ст.

З'ясовані причини четвертої хвилі української еміграції; динаміка соціальних чинників, які обумовлювали еміграційний процес у всі періоди у розвитку міграцій. Розглянута динаміка еміграції населення України в останнє десятиріччя ХХ ст. Проаналізовані обсяги та спрямованість основних потоків емігрантів з України, висвітлені основні напрямки міграції та потоки еміграції з країни у геополітичному плані.

Ключові слова: еміграція, міграція, процес, динаміка, населення країни, потоки та напрямки міграції

Хрящевская Людмила Динамика и основные направления эмиграционных потоков из Украины в 90-х гг. ХХ в.

Выяснены причины четвертой волны украинской эмиграции; динамика социальных факторов, которые обусловили эмиграционный процесс во все периоды в развитии миграций. Рассмотрена динамика эмиграции населения Украины в последнее десятилетие ХХ ст. Проанализированы объемы и направленность основных потоков эмигрантов из Украины, освещены основные направления миграции и потоки эмиграции из страны в геополитическом плане.

Ключевые слова: эмиграция, миграция, процесс, динамика, население страны, потоки и направления миграции

Khriashchevska Liudmyla Dynamics and basic directions of emigrants streams from Ukrainian in 1990s

The found out reasons of fourth wave of Ukrainian emigration; dynamics of social factors that stipulated an emigrant process in all periods in development of migrations. Considered the dynamics of emigration of Ukrainian population in the last decade of XX century. Analyzed volumes and orientation of basic streams of emigrants from Ukraine, basic directions of migration and streams of emigration are lighted up from a country in a geopolitical plan.

Economic difficulties of transitional period caused considerable temporal migration of citizens of Ukraine abroad with the aim of employment. The basic countries of the following of Ukrainian labour migrates is Russia, and also Czech Republic, Poland, Germany, Italy, Portugal, Greece.

Thus, situation that was folded in a country upon receipt independence was difficult enough, and those social and economic pre-conditions that were folded were determined by character and maintenance of migratory processes. An exit was found in emigration to other countries with the best socio-political terms.

Keywords: emigration, migration, process, dynamics, population, countries, streams and directions of migration

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 08.09.2017 р.